

УДК [327:339.9](262.5)+(477)

Кисельов Ю.О.,
доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри геодезії, картографії і кадастру
Уманський національний університет садівництва

Сонько С.П.,
доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри екології та безпеки життєдіяльності
Уманський національний університет садівництва

ЧОРНОМОРСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ БАЛТІЙСЬКО-СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ДОКТРИНИ

У контексті сучасних реалій, пов'язаних із російсько-українською війною, порушено проблему геополітичного вибору України. Наголошено, що ні російський, ні західноєвропейський інтеграційні вектори не є оптимальними для України. Альтернативним шляхом для української нації та держави є реалізація балтійсько-середземноморської доктрини, першим етапом якої має стати чорноморська інтеграція.

Ключові слова: Україна, геополітичний вибір, балтійсько-середземноморська доктрина, чорноморська інтеграція, російсько-українська війна.

В контексте современных реалий, связанных с российской-украинской войной, поднята проблема геополитического выбора Украины. Обращено внимание, что ни российский, ни западноевропейский интеграционные векторы не являются оптимальными для Украины. Альтернативным путем для украинской нации и государства является реализация балтийско-средиземноморской доктрины, первым этапом которой должна стать черноморская интеграция.

Ключевые слова: Украина, геополитический выбор, балтийско-средиземноморская доктрина, черноморская интеграция, российско-украинская война.

Kyselov Yu.O., Sonko S.P. THE BLACK SEA INTEGRATION OF UKRAINE AS A FUNDAMENT OF REALIZATION OF THE BALTIC-MEDITERRANEAN GEOPOLITICAL DOCTRINE

The issue of the geopolitical choice of Ukraine in the context of modern realities connected with the Russian-Ukrainian war is lined. It is accented that neither Russian nor West-European integrative vectors are not optimal for Ukraine. The realization of the Baltic-Mediterranean doctrine, the first stage of that must become Black Sea integration, is an alternative way for the Ukrainian nation and state.

Key words: Ukraine, geopolitical choice, Baltic-Mediterranean doctrine, Black Sea integration, Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми. Події останніх років засвідчують складність і неоднозначність проблеми геополітичного вибору України, пов'язану з непевністю вибудованої впродовж кількох попередніх десятиліть двополусної моделі світу, що поділяється на «Схід» і «Захід». Російсько-українська війна, що триває вже п'ятий рік, попри численні запевнення західноєвропейських партнерів про підтримку нашої держави, загрожує перерости в довготривалий заморожений конфлікт. Водночас згадані вище партнери ставлять до України досить високі вимоги щодо «реформування» різних галузей державного

й суспільного життя з гуманітарною сферою включно, в тому числі наукою, освітою, охороною здоров'я, соціальним забезпеченням тощо, не враховуючи низького, порівняно з європейським, рівня життя переважної більшості українців. Різнобічний тиск, якого сьогодні зазнає Україна як зі сходу (через пряму воєнну експансію), так і із заходу (у вигляді прихованого втручання у внутрішні справи суверенної держави), спонукає вітчизняних учених до актуалізації інших векторів національної зовнішньої політики, виражених у напрацьованих упродовж останнього сторіччя геополітичних концепціях і доктринах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рівно сто років тому в умовах Першої світової війни, що наближалася до завершення, та національно-визвольної революції, яка на деякий час відродила Українську незалежну державу, академік Степан Рудницький сформулював основи балтійсько-чорноморської доктрини, найбільш на той час актуальної та реальної до здійснення [3]. Двадцять років по тому Юрій Липа обґрунтував іншу – чорноморську – геополітичну доктрину, що найбільш відповідала світовим реаліям кінця 1930-х рр. [2]. Обидві вказані вище доктрини на межі ХХ–ХХІ ст. всебічно проаналізував професор Олег Шаблій [5]. Базуючись на геополітичному доробкові С. Рудницького і Ю. Липи та враховуючи новітню дійсність, продиктовану сучасною російською агресією в Україні, ми окреслили засади балтійсько-середземноморської доктрини, яка, на нашу думку, має утвердити й упевнити становище нашої держави між Сходом і Заходом та фактично забезпечити їй центральне місце в середньоевразійському регіоні [6].

Постановка завдання. Мета статті – визначити місце та значення України в чорноморському секторі регіону європейсько-азійського пограниччя.

Завдання статті:

– проаналізувати сучасне геополітичне положення України в контексті російської воєнної агресії та неоднозначної відповіді на неї Заходу;

– дати географічну оцінку сьогоденній політиці євроінтеграції України;

– з географічних, зокрема геополітичних і геософічних, позицій окреслити коло стратегічних союзників нашої держави на мезорегіональному рівні;

– схарактеризувати ймовірні геополітичні наслідки чорноморської інтеграції України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Балтійсько-чорноморська та чорноморська доктрини, розроблені класиками української геополітичної думки, впродовж сторіччя неодноразово змінювали одна одну в аспекті найбільшої актуальності для перспектив нації. Зокрема, на початковому етапі новітньої російсько-української війни у зв'язку із загрозою з боку Росії, в тому числі для дер-

жав Балтії, нового значення набула балтійсько-чорноморська доктрина, розвинута нами до балтійсько-середземноморської [6]. Після переходу від маневреної війни до позиційної, зумовленого Мінськими домовленостями 2014–15 рр., кремлівські погрози, адресовані країнам НАТО і ЄС, стали набувати характеру звичайної пропагандистської риторики. Отже, можливість російського вторгнення в будь-яку з країн Північноатлантичного блоку і Європейського союзу тепер практично дорівнює нулю, у зв'язку з чим – за незмінної актуальності ідеї балтійсько-середземноморської інтеграції – ядром інтеграційних процесів має стати Чорноморський регіон, який посідає проміжне положення між континентальними осередками телурократії (Росія) й таласократії (Західна Європа), і до якого входять переважно країни, що зараз не є членами НАТО і особливо ЄС, або вступили до ЄС одними з останніх, так і не ставши в ньому до кінця «своїми». На нашу думку, одночасно важливим є те, що такі держави, як Азербайджан, Болгарія, Грузія, Молдова, Румунія, Туреччина та Україна перебувають приблизно на одному рівні соціально-економічного розвитку, а також те, що вони мають спільні геополітичні проблеми, пов'язані з близькістю Росії.

Треба відзначити, що ідея чорноморської співпраці вже знаходила своє часткове практичне втілення в другій половині 90-х рр. ХХ ст., коли було утворено міжнародну організацію ГУАМ у складі Грузії, України, Азербайджану та Молдови, по суті, на противагу Росії, що вже тоді прагнула повернути домінуюче становище на теренах усього колишнього СРСР. Зазначена організація фактично лишалася дією до 2010 р., коли, з одного боку, Туркменістан (один із головних експортерів нафти до Східної Європи) об'єднав свої газотранспортні шляхи з російськими та, з іншого боку, до влади в Україні прийшов В. Янукович, який провадив беззастережно проросійську політику й не мав потреби у створенні будь-якої альтернативи кремлівському центрові впливу на пострадянському просторі.

Після Революції Гідності й початку російсько-української війни нове керівництво нашої держави відновило зовнішньополітичний курс на «європейську» інтеграцію, в чому

передбачалося досягнення як тактичної мети – забезпечення підтримки України Євросоюзом у воєнному конфлікті з Росією, так і стратегічної – наближення до «європейських» стандартів у всіх сферах суспільного життя. Відзначимо, що з низки причин, аналіз яких не входить до предмету нашого дослідження, обидві цілі виявилися практично недосяжними. Із суспільно-географічних позицій лише зауважимо, що сучасна Європа вже значною мірою втратила свої духовні орієнтири та етнокультурне обличчя (згідно з концепціями О. Шпенглера [7] й Л. Гумільова [1], наближаючись до загибелі), поступово перетворюючись на північну філію арабсько-мусульманського світу. На нашу думку, ця обставина (а також значні повноваження пан'європейських наддержавних структур, що істотно обмежують суверенітет колись провідних держав світу) робить сумнівним беззастережне й послідовне дотримання Україною «євроінтеграційного» курсу. Тому ми й наголошуємо на необхідності альтернативних – якщо щодо Брюсселя, так і Москви – інтеграційних векторів для нашої держави та стверджуємо доцільність і перспективність балтійсько-середземноморської доктрини взагалі та циркумпонтійського єднання зокрема.

Вважаємо за потрібне вказати на географічну некоректність уживання термінів «Європа», «євроінтеграція», «євростандарт» тощо в значенні «такі, що стосуються ЄС», оскільки до зазначеної наддержавної структури входить лише частина європейських держав, а центр усієї Європи, за однією з версій, розташований саме в Україні. Тож, до якої Європи наша держава може «рухатися», сама перебуваючи в центрі її?!

Про осьове значення України для Європи свідчать дані геотектоніки: саме в межах нашої держави розташований Український кристалічний щит – один із найдавніших і найстійкіших фрагментів Східно-Європейської платформи, який охоплює понад чверть усієї площі державної території, причому в її майже центральній частині. В межах згаданої вище платформи лежить переважна частина України, а також суміжні країни – Білорусь, Молдова, європейський фрагмент Росії.

Саме Україна характеризується чи не найбільшою в Європі часткою території, зайня-

тої рівнинним рельєфом (95%). Це зумовлює її один із найвищих у згаданій частині світу показник забезпеченості земельними ресурсами, зокрема землями сільськогосподарського призначення, в перерахунку на душу населення. Отже, геоморфологічний чинник, поряд із низкою інших, визначає потенційне становище нашої держави як житниці Європи.

Україна відзначається помірно континентальним кліматом, що також є вельми сприятливим для землеробства й життєдіяльності людини взагалі. Сам клімат в умовах Центрально-Східної Європи стає цінним невичерпним ресурсом, який зумовлює багатство держави на інші види природних ресурсів – земельні, біотичні, рекреаційні.

По суті, ексклюзивним є становище України в Європі з позицій наявних у неї земельних ресурсів. Будучи, як ми зазначали вище, розташованою в області помірно континентального клімату та маючи великі площі, зайняті чорноземами, вона має всі природні передумови для здобуття провідних позицій на загальноєвропейському ринку зерна.

Усі згадані вище фізико-географічні особливості території України свідчать про те, що вона насправді не є «вторинною» в європейському контексті, як це впливає з поширеної громадської думки про нібито «первинність» членів ЄС перед «нечленами» цієї наддержавної структури. Наша держава має всі підстави для суб'єктності на європейському просторі – так само, як і на суміжному щодо неї фрагменті азійського простору. Найближчі до України держави (сусіди першого й другого порядків), розташовані на геолого-географічному та культурно-цивілізаційному євро-азійському пограниччі, й утворюють характеризований нами чорноморський регіон – внутрішній вужчий осередок балтійсько-середземноморської інтеграції.

Ми відзначали вище, що сьогодні сформувалися не лише природні, а й досить виразні політичні передумови для чорноморської інтеграції України. Як країни Балканського півострова, так і морські сусіди України на південному й південно-східному узбережжях Чорного моря, мають ті чи інші проблеми суспільно-політичного життя й соціально-економічного розвитку, що не дають їм підстав бути

прийнятими до ЄС (це чомусь прийнято автоматично – без переконливого або навіть будь-якого обґрунтування – вважати перешкодою на шляху їхнього поступу). Зокрема, Болгарія та Румунія, які, станом на цей час, останніми стали членами ЄС, економічно досі не можуть наздогнати давніших членів цієї міжнародної організації (навіть її таких порівняно недавніх членів, як Польща або Чехія), а це, у свою чергу, зумовлює їхнє вразливе становище в її межах. Молдова, як і Україна, значною мірою ще не перейшла від радянських стандартів у різних сферах суспільного життя до прийнятих в ЄС. Інші пострадянські держави – Азербайджан і Грузія – мають інші особливості, споріднені з українськими. Йдеться, передовсім, про зовнішньополітичні проблеми, пов'язані з відсутністю контролю над окремими фрагментами державної території – для Азербайджану це – Нагірний Карабах, для Грузії – Абхазія й Південна Осетія. Наявність таких територій не дає змоги відповідним державам стати членами НАТО, а це підсилює їхню загальну потребу в чорноморській інтеграції.

На нашу думку, особливе місце серед морських сусідів України посідає Туреччина, яка разом із нашою державою, напевне, відіграватиме провідну роль у навколочорноморському просторі. Хоча ця країна об'єктивно випереджає нашу за рівнем соціально-економічного розвитку (чого варті, наприклад, той факт, що Україна просто завалена різноманітними товарами турецького виробництва), але разом із тим вона має певні зовнішньополітичні й етнонаціональні проблеми, гостріші за українські. Маємо на увазі не завжди миролюбну зовнішню й толерантну внутрішню національну політику цієї держави, виражену відповідно в невизнаній світовим співтовариством окупації Туреччиною Північного Кіпру (що триває вже понад сорок років) та переслідуванням нею етнічних меншин, зокрема курдів. З таким «багажем» цієї країни – попри те, що вона давно є членом НАТО – вступ до ЄС неможливий ні у ближчій, ні у віддаленій перспективі. До зазначеного вище варто додати й факт невизнання Туреччиною – навіть за понад сто років по тому – геноциду вірмен під час Першої світової війни. Та найголовнішим, з нашого погляду, є те, що Туреччина, по-перше, є країною, пере-

важна частина території якої розташована на півострові Мала Азія (отже, в Азії); по-друге, вона населена народом, що належить до тюркської групи алтайської сім'ї (тобто, безумовно азійським за походженням) та, по-третє, цей народ має мусульманське віросповідання, що робить його й населену ним країну азійськими. Загалом, для локалізації таких країн, як Казахстан, Росія й Туреччина, що розташовані у двох традиційно виокремлюваних частинах світу, але переважно – в Азії, слушним був би топонім «Азіопа» [4].

Вважаємо за потрібне наголосити, що, попри всю несхожість проблем, властивих Україні й Туреччині, спорідненість між ними зумовлена самою наявністю цих проблем, а також незмінно принциповою, однозначною й досить активною позицією Турецької республіки щодо непорушності територіальної цілісності України, передовсім, у зв'язку з тимчасовою окупацією Росією Криму.

На наше переконання, поза контекстом чорноморської інтеграції та відповідного регіону взагалі перебуває Росія, яка, на відміну від інших держав, які споконвічно формувалися на чорноморському узбережжі, просунулася туди шляхом багатовікової воєнної експансії, пов'язаної з асиміляцією й частковим нищенням корінних народів. Стратегічною геополітичною метою характеризованого нами інтеграційного процесу, власне, і є усунення Росії від Чорного моря в імовірних майбутніх умовах її загального розпаду.

Імовірним геополітичним наслідком реалізації чорноморської доктрини України мало б стати формування на південному євразійському пограниччі (що частково відповідає «внутрішньому півмісяцю», за Г. Маккіндером) фактичного третього центру тяжіння інтеграційних процесів за участю країн Європи й Західної Азії з головними осередками в Києві та Анкарі як етапу на шляху творення великої балтійсько-середземноморської геополітичної осі. Крім наведених вище геоглобалістичних чинників необхідності такої інтеграції, наголосимо й на її сакрально-географічному значенні, яке полягає в охопленні зазначеним міждержавним об'єднанням двох визначних центрів християнства – Києва та Константинополя. На нашу думку, такий сакрально-географічний

дуалізм має посилити вагу й впливовість чорноморської (згодом – балтійсько-середземноморської) коаліції.

Висновки з проведеного дослідження. Формування Україною навколочорноморського міждержавного інтеграційного утворення (фактична реалізація нею чорноморської геополітичної доктрини, основи якої закладені Ю. Липою) має бути адекватною відповіддю нашої держави на агресивні прагнення щодо неї Росії, з одного боку, та занадто пасивну позицію Заходу (зокрема, Європейського Союзу), з іншого. При цьому постановка питання про європейську інтеграцію України є географічно некоректною з огляду на її розташування майже в середині Європи. Головними суб'єктами процесу чорноморського єднання мають бути Україна й Туреччина, іншими учасниками – Азербайджан, Болгарія, Грузія, Молдова, Румунія. Найвагомим наслідком характеризованих нами інтеграційних процесів мусить стати поява на межі Європи й Азії третьої континентальної геополітичної сили, що може виявити себе як альтернатива і телурократії, яку уособлює Росія, і таласократії, представленій наддержавними структурами ЄС.

Як одну з тем подальших досліджень поставленої нами ширшої проблеми можна відзначити обґрунтування доцільності участі в імовірному майбутньому чорноморському інтеграційному утворенні кожної розташованої на його узбережжі (за винятком Росії) держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гумилёв Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. Москва: Айрис-пресс, 2006. 558 с.
2. Липа Ю.І. Чорноморська доктрина. Всеукраїнська трилогія; кер. проекту Василь Яременко. К.: МАУП, 2007. Т. II. 392 с.
3. Рудницький С.Л. Українська справа зі становища політичної географії. Чому ми хочемо самостійної України?; упор., передмова О.І. Шаблія. Львів: Світ, 1994. С. 93–208.
4. Цветков С. Азиопа. Забытые истории. URL: <https://sergeytsvetkov.livejournal.com/392688.html>
5. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. 744 с.
6. Sonko S., Kyselov Y. Development of Baltic-Mediterranean geopolitical strategy as continuation of Stepan Rudnytskyi's ideas. Часопис соціально-економічної географії. 2017. Вип. 22 (1). С. 22–25.
7. Spengler O. Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte: In 2 Bänden. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1921–1927.